

Zbornik sudske prakse

PRESUDA SUDA (veliko vijeće)

17. prosinca 2020.*

„Zahtjev za prethodnu odluku – Zaštita životinja u trenutku usmrćivanja – Uredba (EZ) br. 1099/2009 – Članak 4. stavak 1. – Obveza omamljivanja životinja prije njihova usmrćivanja – Članak 4. stavak 4. – Odstupanje u okviru obrednog klanja – Članak 26. stavak 2. – Mogućnost država članica da donesu nacionalna pravila kojima se životinjama nastoji osigurati veća zaštita u slučaju obrednog klanja – Tumačenje – Nacionalni propis koji u okviru obrednog klanja propisuje omamljivanje koje je reverzibilno i ne dovodi do smrti – Članak 13. UFEU-a – Povelja Europske unije o temeljnim pravima – Članak 10. – Sloboda vjeroispovijedi – Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi – Ograničenje – Proporcionalnost – Nepostojanje konsenzusa među državama članicama Europske unije – Margina prosudbe priznata državama članicama – Načelo supsidijarnosti – Valjanost – Različito postupanje prema obrednom klanju i usmrćivanju životinja tijekom aktivnosti lova ili ribolova kao i kulturnih ili sportskih događanja – Nepostojanje diskriminacije – Članci 20., 21. i 22. Povelje o temeljnim pravima”

U predmetu C-336/19,

povodom zahtjeva za prethodnu odluku na temelju članka 267. UFEU-a, koji je uputio Grondwettelijk Hof (Ustavni sud, Belgija), odlukom od 4. travnja 2019., koju je Sud zaprimio 18. travnja 2019., u postupku

Centraal Israëlitisch Consistorie van België i dr.,

Unie Moskeeën Antwerpen VZW,

Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW,

JG,

KH,

Executief van de Moslims van België i dr.,

Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW i dr.,

protiv

Vlaamse Regering,

uz sudjelovanje:

LI,

* Jezik postupka: nizozemski

Waalse Regering,

Kosher Poultry BVBA i dr.,

Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA),

SUD (veliko vijeće),

u sastavu: K. Lenaerts, predsjednik, R. Silva de Lapuerta, potpredsjednica, A. Arabadjiev, A. Prechal, E. Regan, M. Ilešič, L. Bay Larsen i A. Kumin, predsjednici vijeća, T. von Danwitz, C. Toader, M. Safjan, D. Šváby (izvjestitelj), L. S. Rossi, I. Jarukaitis i N. Jääskinen, suci,

nezavisni odvjetnik: G. Hogan,

tajnik: M. Ferreira, glavna administratorica,

uzimajući u obzir pisani postupak i nakon rasprave održane 8. srpnja 2020.,

uzimajući u obzir očitovanja koja su podnijeli:

- za Centraal Israëlitisch Consistorie van België i dr. kao i za Kosher Poultry BVBA i dr., E. Maes i C. Caillet, *advocaten* i E. Jacobowitz, *avocat*,
- za Unie Moskeeën Antwerpen VZW i Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW, I. Akrouh, *advocaat*,
- za Executief van de Moslims van België i dr., J. Roets, *advocaat*,
- za Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW i dr., E. Cloots, *advocaat*,
- za osobu LI, ona sama,
- za Vlaamse Regering, V. De Schepper i J.-F. De Bock, *advocaten*,
- za Waalse Regering, X. Drion, *advocaat*,
- za Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA), A. Godfroid, *advocaat*,
- za dansku vladu, J. Nymann-Lindegren, P. Jespersen, P. Ngo i M. Wolff, u svojstvu agenata,
- za finsku vladu, J. Heliskoski i H. Leppo, u svojstvu agenata,
- za švedsku vladu, H. Eklinder, C. Meyer-Seitz, H. Shev, J. Lundberg i A. Falk, u svojstvu agenata,
- za Vijeće Europske unije, F. Naert i E. Karlsson, u svojstvu agenata,
- za Europsku komisiju, H. Krämer, A. Bouquet i B. Eggers, u svojstvu agenata,

saslušavši mišljenje nezavisnog odvjetnika na raspravi održanoj 10. rujna 2020.,

donosi sljedeću

Presudu

- 1 Zahtjev za prethodnu odluku odnosi se na tumačenje članka 26. stavka 2. prvog podstavka točke (c) Uredbe Vijeća (EZ) br. 1099/2009 od 24. rujna 2009. o zaštiti životinja u trenutku usmrćivanja (SL 2009., L 303, str. 1.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 15., svezak 7., str. 223. i ispravci SL 2016., L 286, str. 84. i SL 2019., L 176, str. 144.) i na valjanost te odredbe s obzirom na članke 10. i 20., 21. i 22. Povelje Europske unije o temeljnim pravima (u daljnjem tekstu: Povelja).
- 2 Zahtjev je upućen u okviru sporova između Centraal Israëlitisch Consistorie van België i dr. (u daljnjem tekstu zajedno: CICB i dr.), Unie Moskeeën Antwerpen VZW i Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW, osoba JG i KH, Executief van de Moslims van België i dr. i Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW i dr., s jedne strane, i Vlaamse Regeringa (flamanska vlada, Belgija), s druge strane, o valjanosti decreeta houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat de toegelaten methodes voor het slachten van dieren betreft (Dekret o izmjeni Zakona od 14. kolovoza 1986. o zaštiti i dobrobiti životinja u pogledu dopuštenih metoda klanja životinja) od 7. srpnja 2017. (*Belgisch Staatsblad*, 18. srpnja 2017., str. 73318.).

Pravni okvir

Pravo Unije

- 3 U uvodnim izjavama 2., 4., 6., 11., 14. do 16., 18., 20., 21., 43. 57. i 58. Uredbe br. 1099/2009 navodi se:
  - „(2) Usmrćivanje životinja može izazvati bol, nelagodu, strah ili druge oblike patnje životinja čak i pod najpovoljnijim tehničkim uvjetima. Određene operacije koje se odnose na usmrćivanje mogu biti stresne, a [svaka] tehnika omamljivanja ima stanovite nedostatke. Subjekti u poslovanju ili bilo koja osoba uključena u usmrćivanje životinja trebala bi poduzeti nužne mjere kako bi izbjegle bol i umanjile nelagodu i patnju životinja tijekom postupka klanja ili usmrćivanja, uzimajući u obzir najbolju praksu u tom području te metode koje su na temelju ove Uredbe dopuštene. Stoga bi se bol, nelagoda ili patnja trebali smatrati izbjegljivima kada subjekti u poslovanju ili bilo koja osoba uključena u usmrćivanje životinja krše jedan od zahtjeva ove Uredbe ili koriste dopuštenu praksu ne obazirajući se na posljednja dostignuća, na taj način izazivajući bol, nelagodu ili patnju po životinje nemarom ili zlonamjerom.
- [...]
- (4) Dobrobit životinja je vrijednost [Europske unije] koja je ugrađena u Protokol (br. 33) o zaštiti i dobrobiti životinja priložen [UEZ-u] [...]. Zaštita životinja u trenutku klanja ili usmrćivanja predmet je javne brige koji utječe na stav potrošača prema poljoprivrednim proizvodima. Nadalje, poboljšanje zaštite životinja u vrijeme klanja doprinosi većoj kvaliteti mesa i neizravno ima pozitivan utjecaj na sigurnost na radu u klaonicama.
- [...]
- (6) Europska agencija za sigurnost hrane (EFSA) osnovana Uredbom (EZ) br. 178/2002 Europskog parlamenta i Vijeća od 28. siječnja 2002. o utvrđivanju općih načela i uvjeta zakonodavstva o hrani, osnivanju Europske agencije za sigurnost hrane te utvrđivanju postupaka o pitanjima sigurnosti hrane [(SL 2002., L 31, str. 1.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 15., svezak 7., str. 91.)], donijela je dva mišljenja o aspektima dobrobiti [u okviru] glavn[ih] sustav[a] omamljivanja i usmrćivanja određenih vrsta životinja: [*Welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*] posebno o aspektima dobrobiti [u

okviru] glavn[ih] sustav[a] omamljivanja i usmrćivanja komercijalnih životinjskih vrsta, u 2004. te [*Welfare aspects of the main systems of stunning and killing applied to commercially farmed deer, goats, rabbits, ostriches, ducks, geese and quail*] o aspektima dobrobiti [u okviru] glavn[ih] sustav[a] omamljivanja i usmrćivanja primijenjen[ih] na komercijalno uzgajanu visoku divljač, koze, kuniće, nojeve, patke, guske i prepelice, u 2006. Potrebno je ažurirati pravo [Unije] u tom području kako bi [se] u obzir uzela ta znanstvena mišljenja. [...] Preporuke o uzgajanoj ribi nisu uključene u ovu Uredbu jer na ovom području postoji potreba za daljnjim znanstvenim mišljenjem i ekonomskom ocjenom.

[...]

- (11) Kod riba postoje značajne fiziološke razlike od kopnenih životinja i uzgajane se ribe usmrćuju u sasvim različitom kontekstu, posebno s obzirom na proces inspekcije. Nadalje, istraživanja o omamljivanju riba su znatno manje razvijena nego o ostalim uzgajanim vrstama životinja. Potrebno je uspostaviti posebne standarde za zaštitu riba pri usmrćivanju. Stoga bi se odredbe primjenjive na ribe trebale, u ovome trenutku, ograničiti na ključna načela. Daljnje bi se inicijative [Unije] trebale temeljiti na znanstvenoj procjeni rizika za usmrćivanje i klanje riba, što provodi EFSA, te uzimajući u obzir društvene, gospodarske i administrativne implikacije.

[...]

- (14) Lov ili rekreacijski ribolov odvijaju se u kontekstu u kojemu su uvjeti usmrćivanja vrlo različiti od onih korištenih za uzgajane životinje, a lovstvo je podvrgnuto posebnom zakonodavstvu. Stoga je iz opsega ove Uredbe primjereno isključiti usmrćivanja koja se odvijaju tijekom lova ili rekreacijskog ribolova.
- (15) Protokol br. (33) naglašava potrebu poštovanja zakonskih ili administrativnih odredbi i običaja država članica koji se odnose posebno na religijske obrede, kulturne tradicije i regionalno nasljeđe prilikom formulacije i provedbe politike [Unije] o, *inter alia*, poljoprivredi i unutarnjem tržištu. Stoga je primjereno iz opsega ove Uredbe isključiti kulturne događaje, u kojima bi udovoljavanje zahtjevima dobrobiti životinja nepovoljno utjecalo na samu prirodu dotičnog događaja.
- (16) Nadalje, kulturne tradicije ukazuju na naslijeđeni, ukorijenjeni ili uobičajeni način razmišljanja, djelovanja ili ponašanja koji zapravo uključuje koncept nečega što je preneseno putem, ili stečeno od, prethodnika. One doprinose održavanju dugotrajnih društvenih poveznica između generacija. Pod uvjetima da te djelatnosti ne utječu na tržište proizvodima životinjskog podrijetla i nisu potaknute proizvodnim svrhama, primjereno je iz opsega ove Uredbe izuzeti usmrćivanja životinja koja se odvijaju tijekom tih događaja.

[...]

- (18) Odstupanje od omamljivanja u slučaju religijskog klanja koje se odvija u klaonicama odobreno je Direktivom [Vijeća] 93/119/EZ [od 22. prosinca 1993. o zaštiti životinja pri klanju ili usmrćivanju (SL 1993., L 340, str. 21.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 3., svezak 69., str. 16.)]. S obzirom da su odredbe [Unije] primjenjive na religijsko klanje na različite načine prenesene u lokalno zakonodavstvo, ovisno o nacionalnom kontekstu, i uzimajući u obzir da nacionalna pravila u obzir uzimaju dimenzije koje nadilaze svrhe ove Uredbe, važno je zadržati odstupanje od omamljivanja životinja prije klanja, ostavljajući, međutim, određenu razinu supsidijarnosti za svaku državu članicu. Zbog toga ova Uredba poštuje slobodu vjeroispovijesti i pravo na izražavanje religije ili vjere u pogledu bogoštovlja, podučavanja, prakticiranja i obreda, kako se brižljivo čuva člankom 10. [Povelje].

[...]

(20) Mnogi su postupci usmrćivanja za životinje bolni. Omamljivanje je stoga nužno kako bi potaknulo umanjivanje svijesti i osjetljivosti prije ili u isto vrijeme kada se životinje usmrćuju. Mjerenje umanjivanja svijesti i osjetljivosti životinje je složeno i potrebno ga je izvoditi znanstveno odobrenim postupcima. Sustavno bi se praćenje putem pokazatelja međutim trebalo provoditi radi procjene učinkovitosti postupka pod praktičnim uvjetima.

(21) Sustavno praćenje učinkovitosti omamljivanja posebno se temelji na procjeni svijesti i osjetljivosti životinja. Svijest životinja je zapravo njihova sposobnost da osjećaju emocije i kontroliraju voljne pokrete. Unatoč nekim iznimkama, poput elektro-imobilizacije ili ostalih provociranih paraliza, za životinju se može smatrati da je u besvjesnom stanju kada izgubi svoj prirodni stojeći položaj, kada nije u budnom stanju i ne pokazuje znakove pozitivnih ili negativnih emocija poput straha ili uzbuđenja. Osjetljivost životinje posebno je njezina sposobnost da osjeća bol. Općenito, za životinju se može smatrati da je neosjetljiva ako ne pokazuje nikakve reflekse ili reakcije na podražaje poput zvuka, mirisa, svjetla ili fizičkog kontakta.

[...]

(43) Klanje bez omamljivanja zahtijeva precizan rez preko grla ostrim nožem kako bi se patnja svela na najmanju moguću mjeru. Nadalje, životinje koje nisu mehanički sputane nakon reza vjerojatnije će sporije iskrvarivati i stoga će im se produžiti nepotrebna patnja. Goveda, ovce i koze su najuobičajenije vrste životinja koje se kolju ovim postupkom. Stoga bi preživaci koji se kolju bez omamljivanja trebali biti individualno i mehanički sputani.

[...]

(57) Građani Europe očekuju da se tijekom klanja životinja poštuje barem minimum pravila o njihovoj dobrobiti. U određenim područjima stavovi prema životinjama ovise i o nacionalnom poimanju te u nekim državama članicama postoji potreba za provođenjem ili donošenjem razrađenijih pravila o dobrobiti životinja od onih dogovorenih na razini [Unije]. U interesu životinja i pod uvjetom da to ne utječe na funkcioniranje unutarnjeg tržišta, primjereno je državama članicama ostaviti određenu fleksibilnost za provođenje ili, u nekim određenim područjima, donošenje razrađenijih nacionalnih pravila.

Važno je osigurati da se takvi nacionalni propisi u državama članicama ne koriste tako da u pitanje dovode ispravno funkcioniranje unutarnjeg tržišta.

(58) U nekim područjima unutar opsega ove Uredbe Vijeće ima potrebu za daljnjim znanstvenim, društvenim i gospodarskim podacima prije određivanja detaljnih pravila, posebno u slučaju uzgajanih riba i u pogledu sputavanja stoke okretanjem u obrnuti položaj. Posljedično tome, nužno je da Komisija Vijeću osigura te podatke prije predlaganja bilo kakvih izmjena ove Uredbe u tim područjima.”

4 Članak 1. te uredbe, naslovljen „Predmet i područje primjene”, propisuje:

„1. Ovom se Uredbom utvrđuju pravila za usmrćivanje životinja koje se uzgajaju ili drže radi proizvodnje hrane, vune, kože, krzna ili ostalih proizvoda, kao i za usmrćivanje životinja radi depopulacije i sličnih postupaka.

Međutim, u pogledu riba primjenjuju se samo zahtjevi utvrđeni u članku 3. stavku 1.

[...]

3. Ova se Uredba ne primjenjuje:

- (a) ako se životinje usmrćuju:
  - i. tijekom znanstvenih pokusa koji se provode pod nadzorom nadležnog tijela;
  - ii. tijekom lova ili sportsko-rekreacijskog ribolova;
  - iii. tijekom kulturnih ili sportskih događaja;
- (b) na perad, kuniće i zečeve koje je vlasnik zaklao izvan klaonice za svoju osobnu potrošnju u kućanstvu.”

5 Članak 2. te uredbe, naslovljen „Definicije”, propisuje:

„U smislu ove Uredbe, primjenjuju se sljedeće definicije:

[...]

- (b) ‚povezani postupci’ znači postupke poput rukovanja životinjama, utjerivanja životinja u tor prije klanja, sputavanja, omamljivanja i iskrvarivanja životinja koji se odvijaju u kontekstu i na lokaciji na kojoj ih se treba usmrтити;

[...]

- (f) ‚omamljivanje’ znači bilo koji namjerno potaknuti proces koji dovodi do gubitka svijesti i osjetljivosti bez boli, uključujući bilo koji postupak koji rezultira trenutačnom smrću;

- (g) ‚religijski obred’ znači niz postupaka koji se odnose na klanje životinja, a propisani su religijom;

- (h) ‚kulturni ili sportski događaji’ znači događaji koji su u osnovi i najvećim dijelom povezani s davno uspostavljenim kulturnim običajima ili sportskim aktivnostima, uključujući trke ili druge oblike natjecanja, u kojima nema proizvodnje mesa ili drugih životinjskih proizvoda ili ako je ta proizvodnja marginalna u usporedbi s događajem kao takvim te nije gospodarski značajna;

[...]

- (j) ‚klanje’ znači usmrćivanje životinja namijenjenih za ljudsku potrošnju;

[...]”

6 Članak 3. te uredbe, naslovljen „Opći zahtjevi za usmrćivanje i povezane postupke”, u stavku 1. propisuje:

„Životinje moraju biti pošteđene svake nepotrebne boli, nelagode ili patnje tijekom usmrćivanja ili povezanih postupaka.”

7 Člankom 4. Uredbe br. 1099/2009, koji se odnosi na „[m]etode omamljivanja”, predviđa se:

„1. Životinje se smije usmrтити samo nakon omamljivanja u skladu s metodama i posebnim zahtjevima povezanim s primjenom tih postupaka određenima u Prilogu I. Gubitak svijesti i osjetljivosti mora se održavati do smrti životinje.

Postupci iz Priloga I. koji za posljedicu nemaju trenutačnu smrt [...] što je prije moguće prelaze u postupak koji osigurava smrt, poput iskrvarivanja, razaranja srži, usmrćivanja električnom strujom ili produljenog uskraćivanja kisika.

[...]

4. U slučaju da su životinje podvrgnute posebnim metodama klanja koje propisuju religijski obredi, zahtjevi stavka 1. ne primjenjuju se pod uvjetom da se klanje odvija u klaonici.”

8 Članak 5. te uredbe, naslovljen „Provjere omamljivanja”, u stavku 2. navodi:

„Ako se, u smislu članka 4. stavka 4. životinje usmrćuju bez prethodnog omamljivanja, osobe odgovorne za klanje moraju provoditi sustavne provjere kako bi osigurale da životinje ne pokazuju nikakve znakove svijesti ili osjetljivosti prije nego ih se otpusti iz sputavanja i da ne pokazuju nikakve znakove života prije nego ih se proslijedi na obradu kože ili šurenje.”

9 U skladu s člankom 26. Uredbe br. 1099/2009, naslovljenim „Stroža nacionalna pravila”:

„1. Ova Uredba ne sprečava države članice da provode bilo koje nacionalne propise usmjerene prema osiguravanju snažnije zaštite životinja u vrijeme usmrćivanja koji su na snazi u vrijeme stupanja na snagu ove Uredbe.

Države članice moraju do 1. siječnja 2013. obavijestiti Komisiju o takvim nacionalnim propisima. Komisija ih prosljeđuje na znanje ostalim državama članicama.

2. Države članice mogu donijeti druge nacionalne propise usmjerene prema osiguravanju šire zaštite životinja u vrijeme usmrćivanja, osim onih sadržanih u ovoj Uredbi u odnosu na sljedeća područja:

[...]

(c) klanje [životinja] i povezani postupci [...] u skladu s člankom 4. stavkom 4.

Države članice moraju obavijestiti Komisiju o bilo kojim takvim nacionalnim propisima. Komisija ih prosljeđuje na znanje ostalim državama članicama.

[...]

4. Država članica na svome državnom području ne smije zabraniti niti spriječiti stavljanje u opticaj proizvoda životinjskoga podrijetla dobivenih od životinja koje su usmrćene u drugoj državi članici s obrazloženjem da dotične životinje nisu bile usmrćene u skladu s njezinim nacionalnim propisima usmjerenim prema osiguravanju snažnije zaštite životinja u vrijeme usmrćivanja.”

10 U članku 27. te uredbe, naslovljenom „Podnošenje izvješća”, u stavku 1. određeno je:

„Komisija mora najkasnije do 8. prosinca 2014. Europskom parlamentu i Vijeću podnijeti izvješće o mogućnosti uvođenja određenih zahtjeva u pogledu zaštite riba prilikom usmrćivanja uzimajući u obzir aspekte dobrobiti životinja, kao i socioekonomske i okolišne utjecaje. To izvješće, ako je primjereno, mora biti popraćeno zakonskim prijedlozima radi izmjene ove Uredbe, uključujući posebna pravila u pogledu zaštite riba u vrijeme usmrćivanja.

Do donošenja tih mjera države članice mogu održavati postojeća ili donijeti nova nacionalna pravila u pogledu zaštite riba prilikom usmrćivanja ili klanja i o tome moraju obavijestiti Komisiju.”

Belgijsko pravo

- 11 Članak 16. stavak 1. Wet betreffende de bescherming en het welzijn der dieren (Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja) od 14. kolovoza 1986. (*Belgisch Staatsblad*, 3. prosinca 1986., str. 16382.), u verziji prije donošenja dekreta o kojem je riječ u glavnom postupku, u prvom stavku određivao je obvezu klanja nakon omamljivanja životinje ili, u slučaju više sile, primjenu najbezbolnije metode. Međutim, u drugom stavku te odredbe navodilo se da se ta obveza iznimno ne primjenjuje na „klanja propisana religijskim obredom”.
- 12 Dekret o kojem je riječ u glavnom postupku, koji je stupio na snagu 1. siječnja 2019., ukinuo je to odstupanje za Flamansku regiju. Naime, članak 15. stavak 2. Zakona o zaštiti i dobrobiti životinja, u verziji izmijenjenoj člankom 3. tog dekreta, predviđa da, „ako su životinje zaklane u skladu s posebnim metodama koje se traže za religijske obrede, omamljivanje je reverzibilno i smrt životinje nije uzrokovana omamljivanjem”.
- 13 Pripremni akti navedenog dekreta navode kako slijedi:

„Flandrija pridaje veliku važnost dobrobiti životinja. Cilj je stoga zabraniti svaku patnju životinja u Flandriji koja se može izbjeći. Klanje životinja bez omamljivanja nije spojivo s tim načelom. Iako bi druge mjere, manje drastične od zabrane klanja bez prethodnog omamljivanja, mogle donekle umanjiti negativan utjecaj te metode klanja na dobrobit životinja, takve mjere ne mogu spriječiti postojanje teške povrede te dobrobiti. Razlika između uklanjanja patnje životinja, s jedne strane, i klanja bez prethodnog omamljivanja, s druge strane, uvijek će biti znatna, čak i ako su poduzete manje radikalne mjere kako bi se što je više moguće ograničilo narušavanje dobrobiti životinja.

Ipak, traži se ravnoteža između zaštite dobrobiti životinja i slobode vjeroispovijedi.

Religijski obredi, kako židovski tako i muslimanski, zahtijevaju da životinja iskrvari u što većoj mjeri. Znanstvena istraživanja pokazala su da bojazan od toga da bi omamljivanje negativno utjecalo na iskrvarivanje nije utemeljena [...].

Usto, oba obreda zahtijevaju da životinja bude netaknuta i zdrava u trenutku klanja i da uginu od iskrvarenja. [...] Elektrošokovi su (nesmrtonosna) metoda reverzibilnog omamljivanja u okviru koje životinja, ako u međuvremenu nije zaklana, dolazi svijesti nakon kratkog vremena i ne osjeća nikakav negativan utjecaj omamljivanja. Ako je životinja zaklana odmah nakon omamljivanja, njezina je smrt uzrokovana isključivo iskrvarenjem. S obzirom na tu činjenicu, može se slijediti zaključak koji se nalazi u izvješću P. Vanthemschea. U skladu s tim zaključkom, primjena nesmrtonosnog reverzibilnog omamljivanja tijekom prakse obrednog klanja čini proporcionalnu mjeru koja poštuje duh obrednog klanja u okviru slobode vjeroispovijedi i maksimalno vodi računa o dobrobiti predmetnih životinja. U najmanju ruku, obveza primjene elektrošokova za klanja koja se provode u skladu s posebnim metodama koje zahtijevaju religijski obredi stoga ne zadire neproporcionalno u slobodu vjeroispovijedi.”

Glavni postupak i prethodna pitanja

- 14 Tužbama za poništenje dekreta o kojem je riječ u glavnom postupku podnesenima 17. i 18. siječnja 2018. tužitelji u glavnom postupku pokrenuli su postupak pred Grondwettelijk Hofom (Ustavni sud, Belgija), sudom koji je uputio zahtjev, zbog toga što se tim dekretom osobito krše članak 4. stavak 4. i članak 26. stavak 2. Uredbe br. 1099/2009, time što se židovskim i muslimanskim vjernicima uskraćuje jamstvo u skladu s kojim obredna klanja ne mogu biti podvrgnuta zahtjevu prethodnog omamljivanja. Naime, navedenim se dekretom sve te vjernike, a ne samo njihov manji dio, sprečava u obavljanju

religijskih obreda time što im se ne omogućuje nabava mesa od životinja koje su zaklane u skladu s njihovim religijskim pravilima, s obzirom na to da se tehnika reverzibilnog omamljivanja protivi tim pravilima.

- 15 Kao što to proizlazi iz odluke kojom se upućuje zahtjev za prethodnu odluku, tužitelji iz glavnog postupka navode da na temelju članka 4. stavka 1. Uredbe br. 1099/2009, u vezi s njezinom uvodnom izjavom 20., životinje načelno treba omamiti prije klanja, odnosno gubitak svijesti i osjetljivosti mora se održavati do njihove smrti.
- 16 Međutim, u skladu s člankom 4. stavkom 4. navedene uredbe, obveza omamljivanja ne primjenjuje se na klanje životinja koje se provodi u skladu s posebnim metodama koje su propisane religijskim obredima. U skladu s uvodnom izjavom 18. te uredbe, to je odstupanje određeno ciljem poštovanja slobode vjeroispovijedi, zajamčene člankom 10. stavkom 1. Povelje, kao što je to Sud naveo u presudi od 29. svibnja 2018., Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen i dr. (C-426/16, EU:C:2018:335, t. 56. i 57.).
- 17 Grondwettelijk Hof (Ustavni sud) u tom pogledu navodi da je, s obzirom na to da pravo zajamčeno člankom 10. stavkom 1. Povelje odgovara pravu zajamčenom člankom 9. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, potpisane u Rimu 4. studenoga 1950. (u daljnjem tekstu: EKLJP), Sud iz toga zaključio da pojam „religija” može obuhvaćati kako *forum internum*, odnosno činjenicu da osoba ima uvjerenja, tako i *forum externum*, odnosno javno iskazivanje vjeroispovijedi.
- 18 Posebne metode klanja propisane religijskim obredima i poštovanje religijskih prehrambenih pravila obuhvaćeni su područjem primjene slobode vjeroispovijedi i mogli bi se smatrati javnim iskazivanjem religijskog uvjerenja, u smislu članka 9. EKLJP-a i članka 10. stavka 1. Povelje. Konkretno, obredno klanje namijenjeno je tomu da dotični vjernici nabave meso životinja zaklanih u skladu sa svojim religijskim uvjerenjima. Doduše, Europski sud za ljudska prava u tom je pogledu u presudi od 27. lipnja 2000., Cha'are Shalom Ve Tsedek protiv Francuske (CE:ECHR:2000:0627JUD002741795, t. 82.) utvrdio da, ako vjernici nisu lišeni mogućnosti da nabave i konzumiraju meso životinja koje su zaklane u skladu s njihovim religijskim uvjerenjima, pravo na slobodu vjeroispovijedi ne može se proširiti na način da obuhvati pravo na osobnu provedbu obrednog klanja.
- 19 S obzirom na navedeno, tužitelji iz glavnog postupka ističu da države članice ne mogu primijeniti članak 26. stavak 2. prvi podstavak točku (c) Uredbe br. 1099/2009 kako bi oduzele smisao izuzeću od obveze omamljivanja prilikom obrednog klanja predviđenom člankom 4. stavkom 4. te uredbe.
- 20 Osim toga, tužitelji iz glavnog postupka ističu da dekret o kojem je riječ u glavnom postupku neproporcionalno ograničava slobodu vjeroispovijedi, to više što meso goveda zaklanih u skladu s religijskim pravilima čini samo 0,1 % ukupne količine mesa proizvedenog u Belgiji te što su slučajevi u kojima prethodno omamljivanje ne uspije viši od tog postotka. Osim toga, židovska zajednica nema jamstvo nabave dovoljno mesa od životinja zaklanih u skladu sa židovskim religijskim pravilima. Odbor za zakonodavstvo Raada van State (Državno vijeće, Belgija) usto je iz toga zaključio da zabrana klanja bez omamljivanja neproporcionalno zadire u slobodu vjeroispovijedi.
- 21 Dekret o kojem je riječ u glavnom postupku također zadire u slobodu vjeroispovijedi time što židovske vjernike sprečava u tome da zakolju životinje prema obredu *shehita*, odnosno obrednom klanju koje je svojstveno toj vjeri. U tom pogledu, okolnost da meso životinja zaklanih u skladu s religijskim pravilima može biti uvezeno iz inozemstva ne može se uzeti u obzir.
- 22 Tužitelji iz glavnog postupka naposljetku osporavaju pretpostavku flamanskog zakonodavca u skladu s kojom je postupak reverzibilnog omamljivanja koji ne dovodi do smrti životinje u skladu s religijskim pravilima u području klanja.

- 23 Nasuprot tomu, flamanska i valonska vlada smatraju da članak 26. stavak 2. prvi podstavak točka (c) Uredbe br. 1099/2009 izričito ovlašćuje države članice da odstupe od članka 4. stavka 4. te uredbe.
- 24 Sud koji je uputio zahtjev navodi da je, s jedne strane, cilj odstupanja od obveze primjene načela omamljivanja prije usmrćivanja, predviđenog člankom 4. stavkom 4. Uredbe br. 1099/2009, poštovanje slobode vjeroispovijedi, zajamčene člankom 10. stavkom 1. Povelje, i da, s druge strane, članak 26. stavak 2. prvi podstavak točka (c) te uredbe, u vezi s njezinim uvodnim izjavama 18. i 57., ovlašćuje države članice da u svrhu poticanja dobrobiti životinja odstupe od navedenog članka 4. stavka 4. a da pritom ne pojašnjava granice koje države članice trebaju poštovati u tom pogledu.
- 25 Stoga se postavlja pitanje može li se članak 26. stavak 2. prvi podstavak točka (c) Uredbe br. 1099/2009 tumačiti na način da ovlašćuje države članice da usvoje nacionalna pravila poput onih o kojima je riječ u glavnom postupku te, u slučaju potvrdnog odgovora, je li ta odredba u skladu sa slobodom vjeroispovijedi, zajamčenom člankom 10. stavkom 1. Povelje.
- 26 U tom pogledu sud koji je uputio zahtjev navodi da je dekretom od 1. siječnja 2019., o kojem je riječ u glavnom postupku, ukinuto izuzeće od obveze prethodnog omamljivanja kad je riječ o obrednom klanju. Iz pripremnih akata tog dekreta također proizlazi da je flamanski zakonodavac pošao od načela da klanje bez omamljivanja životinji uzrokuje patnju koja se može izbjeći. On je također nastojao poticati dobrobit životinja i postići ravnotežu između, s jedne strane, cilja poticanja dobrobiti životinja i, s druge strane, cilja jamčenja slobode vjeroispovijedi.
- 27 U tom pogledu, kako bi se u što je moguće većoj mjeri odgovorilo na želje predmetnih vjerskih zajednica, članak 15. stavak 2. Zakona od 14. kolovoza 1986., kako je izmijenjen dekretom o kojem je riječ u glavnom postupku, u okviru obrednog klanja sada predviđa reverzibilno omamljivanje koje ne dovodi do smrti životinje. Pripremni akti tog dekreta tako pokazuju da je flamanski zakonodavac smatrao da ta odredba odgovara željama predmetnih religijskih zajednica, s obzirom na to da se primjenom tehnike reverzibilnog omamljivanja poštuju religijska pravila u skladu s kojima životinja u trenutku klanja ne smije biti mrtva te mora u potpunosti iskrvariti.
- 28 Provedenu zakonodavnu izmjenu ipak ne treba tumačiti na način da obvezuje sve vjerske zajednice da prihvate tehniku reverzibilnog omamljivanja. Štoviše i kao što to proizlazi iz pripremnih akata dekreta o kojem je riječ u glavnom postupku, on ne utječe na mogućnost da članovi tih zajednica nabave meso životinja koje su zaklane bez prethodnog omamljivanja, s obzirom na to da nijedna odredba ne zabranjuje uvoz takvog mesa u Flamansku regiju. U svakom slučaju, takva zabrana uvoza bila bi protivna članku 26. stavku 4. Uredbe br. 1099/2009.
- 29 Tužitelji iz glavnog postupka, međutim, ističu da sve više država članica, poput Flamanske regije, zabranjuje klanje životinja bez omamljivanja ili barem zabranjuje izvoz mesa životinja zaklanih u skladu s religijskim pravilima, što ugrožava opskrbu mesom te vrste u Flamanskoj regiji. K tomu, potvrda o uvezenom mesu ne može omogućiti da se sa sigurnošću utvrdi potječe li meso doista od životinja zaklanih u skladu s religijskim pravilima.
- 30 Flamanska i valonska vlada prigovaraju da određen broj država članica ne poznaje takvu opću zabranu usmrćivanja bez prethodnog omamljivanja te da se trgovina mesom ne zaustavlja na granicama Unije.
- 31 Tužitelji iz glavnog postupka naposljetku navode da, ako bi članak 26. stavak 2. prvi podstavak točku (c) Uredbe br. 1099/2009 trebalo tumačiti na način da državama članicama dopušta da poduzmu mjere poput onih predviđenih dekretom o kojem je riječ u glavnom postupku, njime bi se prekršila načela jednakosti, nediskriminacije i vjerske raznolikosti, zajamčena člancima 20., 21. i 22. Povelje. U tom kontekstu, tužitelji iz glavnog postupka navode da navedeni dekret, donesen na osnovi te uredbe, bez ikakva razumnog obrazloženja različito postupaju, s jedne strane, prema osobama koje

usmrćuju životinje u lovu ili ribolovu ili u okviru borbe protiv štetnih organizama i, s druge strane, prema osobama koje usmrćuju životinje u skladu s posebnim metodama klanja koje su propisane obrednim bogoštovljem.

32 U tim je okolnostima Grondwettelijk Hof (Ustavni sud) odlučio prekinuti postupak i uputiti Sudu sljedeća prethodna pitanja:

„1. Treba li članak 26. stavak 2. prvi podstavak točku (c) Uredbe [br. 1099/2009] tumačiti na način da, odstupajući od članka 4. stavka 4. te uredbe i s ciljem poboljšanja dobrobiti životinja, državama članicama dopušta donositi propise poput onih predviđenih dekretom [o kojem je riječ u glavnom postupku], koji, s jedne strane, predviđaju zabranu klanja životinja bez omamljivanja koja se primjenjuje i na klanje koje se provodi u okviru religijskog obreda i, s druge strane, uvode alternativni postupak omamljivanja za klanje koje se provodi u okviru religijskog obreda, prema kojem omamljivanje mora biti reverzibilno i ne smije prouzročiti smrt životinje?

2. U slučaju da na prvo prethodno pitanje treba odgovoriti potvrdno, krši li članak 26. stavak 2. prvi podstavak točka (c) Uredbe [br. 1099/2009], ako ga se tumači u smislu prvog prethodnog pitanja, članak 10. stavak 1. [Povelje]?

3. U slučaju da na prvo prethodno pitanje treba potvrdno odgovoriti: krši li članak 26. stavak 2. prvi podstavak točka (c) u vezi s člankom 4. stavkom 4. Uredbe [br. 1099/2009], ako ga se tumači u smislu prvog prethodnog pitanja, članke 20., 21. i 22. [Povelje] time što za klanje životinja prema posebnim metodama klanja koje su propisane religijskim obredima predviđa samo uvjetno izuzeće od obveze omamljivanja životinje (članak 4. stavak 4. u vezi s člankom 26. stavkom 2. [te uredbe]), dok su za usmrćivanje životinja tijekom lova, ribolova te kulturnih ili sportskih događaja, zbog razloga navedenih u uvodnim izjavama Uredbe, predviđene odredbe u skladu s kojima te aktivnosti nisu obuhvaćene područjem primjene Uredbe ili ne podliježu obvezi omamljivanja životinje prilikom njezina usmrćivanja (članak 1. stavak 1. drugi podstavak i članak 1. stavak 3. [navedene uredbe])?”

Zahtjev za ponovno otvaranje usmenog dijela postupka

33 Podneskom tajništvu Suda od 2. listopada 2020. CICB i dr. i Kosher Poultry i dr. zatražili su da se naloži ponovno otvaranje usmenog dijela postupka, primjenom članka 83. Poslovnika Suda.

34 U prilog svojem zahtjevu CICB i dr. i Kosher Poultry i dr. u bitnome ističu da je Sejm (donji dom Parlamenta, Poljska) 18. rujna 2020. usvojio nacrt zakona koji zabranjuje izvoz mesa životinja koje su usmrćene u okviru obrednog klanja. Budući da je ta država glavni opskrbljivač židovske zajednice u Belgiji košer mesom te da ne postoji nikakvo konkretno zamjensko rješenje, donošenje takvog nacrta zakona dodatno povećava neproporcionalnost dekreta o kojem je riječ u glavnom postupku i, slijedom toga, predstavlja novu činjenicu koja bi mogla odlučujuće utjecati na odluku Suda.

35 Prema članku 83. Poslovnika, Sud može u svakom trenutku, nakon što sasluša nezavisnog odvjetnika, odrediti ponovno otvaranje usmenog dijela postupka, osobito ako stranka iznese, po zatvaranju tog dijela postupka, novu činjenicu koja je takve prirode da ima odlučujući utjecaj na odluku Suda ili pak ako je u predmetu potrebno odlučiti na temelju argumenta o kojem se nije raspravljalo među zainteresiranim osobama.

36 U ovom predmetu to nije slučaj.

- 37 Naime, Sud je na raspravi, nakon pitanja postavljenog Flamanskoj regiji o kojem su se svi sudionici mogli izjasniti, uzeo u obzir situaciju koja premašuje onu koju CICB i dr. i Kosher Poultry i dr. navode u svojim zahtjevima za ponovno otvaranje usmenog dijela postupka, a u kojoj bi sve države članice usvojile mjeru kojom se, kao u dekretu o kojem je riječ u glavnom postupku, zabranjuje usmrćivanje životinja bez prethodnog omamljivanja u okviru obrednog klanja.
- 38 S obzirom na prethodno navedeno, budući da nacrt zakona naveden u točki 34. ove presude ne može činiti novu činjenicu koja bi mogla odlučujuće utjecati na odluku Suda ni činjenicu koja se odnosi na argument o kojem zainteresirane strane nisu raspravljale u smislu članka 83. Poslovnika, Sud, nakon što je saslušao nezavisnog odvjetnika, smatra da ne treba naložiti ponovno otvaranje usmenog dijela postupka.

Prethodna pitanja

Prvo i drugo pitanje

- 39 Svojim prvim i drugim pitanjem, koja valja razmotriti zajedno, sud koji je uputio zahtjev u biti pita treba li članak 26. stavak 2. prvi podstavak točku (c) Uredbe br. 1099/2009, s obzirom na članak 13. UFEU-a i članak 10. stavak 1. Povelje, tumačiti na način da mu se protivi propis države članice koji u okviru obrednog klanja propisuje postupak reverzibilnog omamljivanja koji ne dovodi do smrti životinje.
- 40 Najprije valja navesti da se Uredbom br. 1099/2009, pravnu osnovu koje čini članak 37. UEZ-a (koji je postao članak 43. UFEU-a) i koja je dio Akcijskog plana Zajednice za zaštitu i dobrobit životinja tijekom razdoblja 2006. – 2010. [COM (2006) 13 *final* od 23. siječnja 2006.], nastoje definirati zajednička pravila za zaštitu dobrobiti životinja u trenutku njihova klanja ili usmrćivanja u Uniji te se ona temelji na ideji da je, kao što je to navedeno u njezinoj uvodnoj izjavi 4., zaštita životinja u trenutku njihova klanja pitanje općeg interesa.
- 41 U tom pogledu najprije valja podsjetiti na to da članak 4. stavak 1. Uredbe br. 1099/2009, u vezi s njezinom uvodnom izjavom 20., uspostavlja načelo omamljivanja životinje prije njezina usmrćivanja te ga čak podiže na razinu obveze jer su znanstvene studije utvrdile da je omamljivanje metoda koja najmanje ugrožava dobrobit životinje u trenutku klanja (vidjeti u tom smislu presudu od 26. veljače 2019., *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs*, C-497/17, EU:C:2019:137, t. 47.). Kao što to proizlazi iz uvodne izjave 4. navedene uredbe, u načelu prethodnog omamljivanja predviđenog tom odredbom ogleda se ta vrijednost Unije, odnosno dobrobit životinja iz članka 13. UFEU-a, na temelju kojeg Unija i države članice trebaju posvetiti punu pažnju zahtjevima dobrobiti životinja kada oblikuju i provode njezinu politiku.
- 42 To načelo odgovara glavnom cilju zaštite dobrobiti životinja iz Uredbe br. 1099/2009, koji proizlazi iz samog naziva te uredbe i njezine uvodne izjave 2., i to u skladu s navedenim člankom 13. UFEU-a (vidjeti u tom smislu presudu od 29. svibnja 2018., *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen i dr.*, C-426/16, EU:C:2018:335, t. 63. i 64.).
- 43 Zatim, članak 4. stavak 4. Uredbe br. 1099/2009 navodi da se načelo prethodnog omamljivanja ne primjenjuje kod životinja koje su podvrgnute posebnim metodama klanja koje propisuju religijski obredi i pod uvjetom da se klanje odvija u klaonici. Iako ta odredba, u vezi s uvodnom izjavom 18. te uredbe, dopušta praksu obrednog klanja, u okviru kojeg životinja može biti usmrćena bez prethodnog omamljivanja, taj je oblik klanja u Uniji ipak dopušten samo iznimno i isključivo radi poštovanja slobode vjeroispovijedi jer ne ublažava svu bol, nelagodu ili patnju životinje jednako učinkovito kao klanje kojem prethodi omamljivanje, koje je, u skladu s člankom 2. točkom (f) navedene uredbe, u

vezi s njezinom uvodnom izjavom 20., nužno kako bi se kod životinje uzrokovalo stanje nesvijesti i gubitak osjetljivosti radi znatnog smanjenja njezinih patnji (vidjeti u tom smislu presudu od 26. veljače 2019., *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs*, C-497/17, EU:C:2019:137, t. 48.).

- 44 To se odstupanje, kao što to proizlazi iz uvodne izjave 15. Uredbe br. 1099/2009, temelji na potrebi poštovanja zakonskih ili administrativnih odredbi i običaja država članica koji se odnose posebno na religijske obrede, kulturne tradicije i regionalno nasljeđe prilikom formulacije i provedbe politike Unije o, *inter alia*, poljoprivredi i unutarnjem tržištu. Njime se tako konkretizira, u skladu s člankom 10. stavkom 1. Povelje, pozitivna obveza zakonodavca Unije da osigura stvarno poštovanje slobode vjeroispovijedi i prava na iskazivanje vjeroispovijedi ili uvjerenja praksom i obredima, osobito u korist praktičnih muslimanskih i židovskih vjernika (vidjeti u tom smislu presudu od 29. svibnja 2018., *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen i dr.*, C-426/16, EU:C:2018:335, t. 56. i 57.).
- 45 Osim toga, iz uvodne izjave 18. navedene uredbe proizlazi da, s obzirom na činjenicu da su „odredbe [Unije] primjenjive na religijsko klanje [koje proizlaze iz Direktive 93/119] na različite načine prenesene u lokalno zakonodavstvo, ovisno o nacionalnom kontekstu, i uzimajući u obzir da nacionalna pravila u obzir uzimaju dimenzije koje nadilaze svrhe ove Uredbe”, zakonodavac Unije odlučio je „zadržati odstupanje od omamljivanja životinja prije klanja, ostavljajući, međutim, određenu razinu supsidijarnosti za svaku državu članicu”. U tu svrhu, članak 26. stavak 1. Uredbe br. 1099/2009 dopušta državama članicama da zadrže sve nacionalne propise usmjerene prema osiguravanju snažnije zaštite životinja u vrijeme usmrćivanja koji su na snazi u vrijeme stupanja na snagu te uredbe, dok članak 26. stavak 2. prvi podstavak točka (c) navedene uredbe navodi da države članice mogu donijeti nacionalne propise usmjerene prema osiguravanju šire zaštite životinja u vrijeme usmrćivanja od one predviđene tom uredbom, osobito u području „klanj[a] [...] [životinja] i povezani[h] postup[aka] [...] u skladu s člankom 4. stavkom 4.”, pri čemu, u skladu s člankom 2. točkom (b) te uredbe, navedeni povezani postupci uključuju omamljivanje.
- 46 Naposljetku, članak 26. stavak 4. Uredbe br. 1099/2009 navodi da država članica na svojem državnom području ne smije zabraniti ni spriječiti stavljanje u optjecaj proizvoda životinjskoga podrijetla dobivenih od životinja koje su usmrćene u drugoj državi članici s obrazloženjem da dotične životinje nisu bile usmrćene u skladu s njezinim nacionalnim propisima usmjerenima prema osiguravanju snažnije zaštite životinja u vrijeme usmrćivanja.
- 47 Tako okvir određen Uredbom br. 1099/2009 odražava tekst članka 13. UFEU-a, u skladu s kojim „[Unija] i države članice, budući da su životinje čuvstvena bića, punu pažnju posvećuju zahtjevima za dobrobit životinja, istovremeno poštujući zakonodavne i druge odredbe te običaje država članica, posebno u odnosu na vjerske obrede, kulturne tradicije i regionalnu baštinu”. Iz tog okvira proizlazi da se samom tom uredbom ne provodi nužno pomirenje između dobrobiti životinja i slobode vjeroispovijedi, nego se ona ograničava na to da pruža okvir za pomirenje koje države članice moraju provesti između tih dviju vrijednosti.
- 48 Iz razmatranja navedenih u točkama 44. do 47. ove presude proizlazi da se, s jedne strane, člankom 26. stavkom 2. prvim podstavkom točkom (c) Uredbe br. 1099/2009 ne krši sloboda iskazivanja vjeroispovijedi, kako je zajamčena člankom 10. stavkom 1. Povelje, i da, s druge strane, države članice u okviru mogućnosti donošenja dodatnih pravila koja im je priznata tom odredbom kako bi se životinjama omogućila viša razina zaštite od one predviđene tom uredbom mogu, među ostalim, propisati obvezu omamljivanja prije usmrćivanja životinja koja se također primjenjuje u okviru klanja propisanog religijskim obredima, pri čemu, međutim, moraju poštovati temeljna prava propisana Poveljom.
- 49 Naime, u skladu s člankom 51. stavkom 1. Povelje, države članice prilikom provedbe te mogućnosti obvezne su poštovati njome propisana temeljna prava.

- 50 Kad je riječ o usklađenosti nacionalnih mjera donesenih na osnovi članka 26. stavka 2. prvog podstavka točke (c) Uredbe br. 1099/2009 sa slobodom vjeroispovijedi, valja podsjetiti na to da članak 10. stavak 1. Povelje predviđa da svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi te pojašnjava da to pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijedi ili uvjerenja te slobodu, pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja bogoslužjem, poučavanjem, praksom i obredima.
- 51 U tom je pogledu nacionalni propis donesen na osnovi članka 26. stavka 2. prvog podstavka točke (c) te uredbe koji u okviru obrednog klanja propisuje omamljivanje koje je reverzibilno i ne dovodi do smrti životinje obuhvaćen područjem primjene slobode vjeroispovijedi, koja je zajamčena člankom 10. stavkom 1. Povelje.
- 52 Naime, treba reći da Povelja daje široko značenje pojmu „vjeroispovijed” iz te odredbe, pa on može obuhvaćati *forum internum*, odnosno činjenicu imanja uvjerenja, kao i *forum externum*, odnosno javno iskazivanje vjere, i Sud je već presudio da obredno klanje potpada pod slobodu iskazivanja vjeroispovijedi, zajamčenu člankom 10. stavkom 1. Povelje (presuda od 29. svibnja 2018., Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen i dr., C-426/16, EU:C:2018:335, t. 44. i 49.).
- 53 Kao što to ističu tužitelji iz glavnog postupka, propisivanjem obveze prethodnog omamljivanja životinje prilikom obrednog klanja, pri čemu se zahtijeva da to omamljivanje bude reverzibilno i ne uzrokuje smrt životinje, dekret o kojem je riječ u glavnom postupku, donesen na temelju članka 26. stavka 2. prvog podstavka točke (c) Uredbe br. 1099/2009, nije u skladu s određenim židovskim i muslimanskim religijskim pravilima.
- 54 U tom pogledu, iz zahtjeva za prethodnu odluku proizlazi da za tužitelje iz glavnog postupka obredno klanje odgovara posebnim religijskim pravilima koja u biti zahtijevaju da vjernici konzumiraju samo meso životinja zaklanih bez prethodnog omamljivanja, kako bi se osiguralo da ne budu podvrgnute bilo kakvom postupku koji bi mogao uzrokovati smrt prije klanja te da iskrvare.
- 55 Prema tome, taj dekret ograničava ostvarivanje prava na slobodu iskazivanja vjeroispovijedi židovskih i muslimanskih vjernika, kao što je zajamčeno člankom 10. stavkom 1. Povelje.
- 56 U tom pogledu valja podsjetiti na to da se člankom 52. stavkom 3. Povelje nastoji osigurati nužna usklađenost između prava sadržanih u njoj i odgovarajućih prava zajamčenih EKLJP-om a da se pritom ne ugrožava autonomija prava Unije i Suda Europske unije. Stoga u svrhu tumačenja Povelje treba voditi računa o odgovarajućim pravima iz EKLJP-a kao minimalnoj razini zaštite (vidjeti u tom smislu presude od 21. svibnja 2019., Komisija/Mađarska (Pravo plodouživanja na poljoprivrednim zemljištima), C-235/17, EU:C:2019:432, t. 72. i navedenu sudsku praksu kao i od 6. listopada 2020., La Quadrature du Net i dr., C-511/18, C-512/18 i C-520/18, EU:C:2020:791, t. 124.). Budući da iz objašnjenja koja se odnose na članak 10. Povelje proizlazi da sloboda zajamčena stavkom 1. te odredbe odgovara slobodi zajamčenoj člankom 9. EKLJP-a, prilikom tumačenja članka 10. stavka 1. Povelje valja voditi računa o toj slobodi.
- 57 U skladu sa sudskom praksom Europskog suda za ljudska prava, sloboda misli, savjesti i vjeroispovijedi, zaštićena člankom 9. EKLJP-a, čini jedan od temelja „demokratskog društva” u smislu te konvencije, s obzirom na to da pluralizam, neodvojivo povezan s društvenom jednakosti, ovisi o toj slobodi (vidjeti u tom smislu ESLJP, 18. veljače 1999., Buscarini i dr. protiv San Marina, CE:ECHR:1999:0218JUD002464594, t. 34. i navedenu sudsku praksu kao i od 17. veljače 2011., Wasmuth protiv Njemačke, CE:ECHR:2011:0217JUD001288403, t. 50.). Tako članak 9. stavak 2. EKLJP-a navodi da će se „sloboda iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja podvrgnut[i] [...] samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa [javne sigurnosti], zaštite javnog reda, zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih”.

- 58 U istom smislu, u skladu s člankom 52. stavkom 1. prvom rečenicom Povelje, svako ograničenje pri ostvarivanju njome priznatih prava i sloboda mora biti predviđeno zakonom i mora poštovati bit tih prava i sloboda. U skladu s drugom rečenicom te odredbe, podložno načelu proporcionalnosti, ograničenja tih prava i sloboda moguća su samo ako su potrebna i ako zaista odgovaraju ciljevima u općem interesu koje priznaje Unija ili potrebi zaštite prava i sloboda drugih osoba.
- 59 S obzirom na ta razmatranja valja ispitati ispunjava li nacionalni propis koji predviđa obvezu prethodnog omamljivanja životinje prilikom obrednog klanja, pri čemu zahtijeva da to omamljivanje bude reverzibilno i da ne uzrokuje smrt životinje, uvjete koji su predviđeni člankom 52. stavcima 1. i 3. Povelje u vezi s člankom 13. UFEU-a.
- 60 Kao prvo, s obzirom na to da ono proizlazi iz dekreta o kojem je riječ u glavnom postupku, ograničenje prava na slobodu iskazivanja vjeroispovijedi iz točke 55. ove presude predviđeno je zakonom, u smislu članka 52. stavka 1. Povelje.
- 61 Kao drugo, nacionalni propis koji nameće obvezu prethodnog omamljivanja životinje prilikom obrednog klanja – pri čemu zahtijeva da to omamljivanje bude reverzibilno i da ne uzrokuje smrt životinje – poštuje bit članka 10. Povelje, s obzirom na to da se, u skladu s navodima iz spisa kojim Sud raspolože, izloženima u točki 54. ove presude, uplitanje koje proizlazi iz tog propisa ograničava na poseban aspekt navedenog obreda klanja, pri čemu to klanje, nasuprot tomu, kao takvo nije zabranjeno.
- 62 Kao treće, kad je riječ o pitanju odgovara li ograničenje prava zajamčenog člankom 10. Povelje koje proizlazi iz nacionalnog propisa poput onoga o kojem je riječ u glavnom postupku cilju u općem interesu, iz navoda koji se nalaze u zahtjevu za prethodnu odluku proizlazi da je flamanski zakonodavac namjeravao poticati dobrobit životinja. Tako se u pripremnim aktima dekreta o kojem je riječ u glavnom postupku navodi da „Flandrija pridaje veliku važnost dobrobiti životinja” i da je stoga „cilj zabraniti svaku patnju životinja koja se može izbjeći”, da „klanje životinja bez omamljivanja nije spojivo s tim načelom” i da, „iako bi druge mjere, manje drastične od zabrane klanja bez prethodnog omamljivanja, mogle donekle umanjiti negativan utjecaj te metode klanja na dobrobit životinja, takve mjere ne mogu spriječiti postojanje teške povrede te dobrobiti”.
- 63 Iz sudske prakse Suda (vidjeti u tom smislu presude od 17. siječnja 2008., *Viamex Agrar Handel i ZVK*, C-37/06 i C-58/06, EU:C:2008:18, t. 22.; od 19. lipnja 2008., *Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers i Andibel*, C-219/07, EU:C:2008:353, t. 27.; od 10. rujna 2009., *Komisija/Belgija*, C-100/08, neobjavljenu, EU:C:2009:537, t. 91. kao i od 23. travnja 2015., *Zuchtvieh-Export*, C-424/13, EU:C:2015:259, t. 35.) kao i iz članka 13. UFEU-a proizlazi da je zaštita dobrobiti životinja jedan od ciljeva u općem interesu koje priznaje Unija.
- 64 Kao četvrto, kad je riječ o poštovanju načela proporcionalnosti, ono zahtijeva da ograničenja slobode iskazivanja vjeroispovijedi određena dekretom o kojem je riječ u glavnom postupku ne prelaze granice onoga što je prikladno i nužno za postizanje legitimnih ciljeva koji se tim propisom nastoje postići, pri čemu je, ako postoji izbor između više prikladnih mjera, potrebno odabrati onu koja je najmanje ograničavajuća te da njome uzrokovane nepovoljnosti ne smiju biti neproporcionalne u odnosu na određene ciljeve (vidjeti u tom smislu presude od 20. ožujka 2018., *Menci*, C-524/15, EU:C:2018:197, t. 46. i navedenu sudsku praksu kao i od 30. travnja 2019., *Italija/Vijeće (Kvota ulova za sredozemnu sabljarku)*, C-611/17, EU:C:2019:332, t. 55.).
- 65 Ako je riječ o nekoliko temeljnih prava i načela iz Ugovorâ, kao što je to u ovom slučaju pravo zajamčeno člankom 10. Povelje i dobrobit životinja iz članka 13. UFEU-a, ocjenu poštovanja načela proporcionalnosti treba provesti u skladu s nužnim usklađenjem zahtjeva za zaštitu različitih prava i načela o kojima je riječ i pravedne ravnoteže među njima (vidjeti u tom smislu presudu od 19. prosinca 2019., *Deutsche Umwelthilfe*, C-752/18, EU:C:2019:1114, t. 50. i navedenu sudsku praksu).

- 66 U tom pogledu valja utvrditi da nacionalni propis koji nameće obvezu prethodnog omamljivanja životinje prilikom obrednog klanja, pri čemu propisuje da to omamljivanje bude reverzibilno te da ne uzrokuje smrt životinje, može postići cilj poticanja dobrobiti životinja iz točke 62. ove presude.
- 67 Iz sudske prakse Europskog suda za ljudska prava proizlazi da, kad je riječ o pitanjima opće politike, kao što je to određivanje odnosa između države i religije, u pogledu kojih u demokratskoj državi mogu razumno postojati velike razlike u mišljenju, posebnu važnost valja dati ulozi nacionalnog zakonodavca. U području primjene članka 9. EKLJP-a državi načelno valja priznati široku marginu prosudbe prilikom određivanja toga je li ograničenje slobode iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja „nužno” i u kojoj mjeri. Margina prosudbe koja se tako priznaje državama članicama u slučaju nepostojanja konsenzusa na razini Unije ipak treba biti popraćena europskom kontrolom, koja se osobito sastoji od toga da se istraži jesu li mjere poduzete na nacionalnoj razini načelno opravdane i jesu li proporcionalne (vidjeti u tom smislu ESLJP, 1. srpnja 2014., S. A. S. protiv Francuske, CE:ECHR:2014:0701JUD004383511, t. 129. i 131. i navedenu sudsku praksu).
- 68 Kao što to proizlazi iz uvodnih izjava 18. i 57. Uredbe br. 1099/2009, upravo je zbog nepostojanja konsenzusa među državama članicama kad je riječ o njihovu načinu shvaćanja obrednog klanja došlo do usvajanja članka 4. i 26. te uredbe.
- 69 Naime, u uvodnoj izjavi 18. Uredbe br. 1099/2009 navodi se, kao i u točki 45. ove presude, da treba zadržati odstupanje od zahtjeva za omamljivanje životinja prije klanja, ostavljajući, međutim, određenu razinu supsidijarnosti za svaku državu članicu.
- 70 Kad je riječ o uvodnoj izjavi 57. te uredbe, njome se, nakon navođenja činjenice da građani Europe očekuju da se tijekom klanja životinja poštuje barem minimum pravila o njihovoj dobrobiti, naglašava da u određenim područjima stavovi prema životinjama ovise i o nacionalnom poimanju te da u nekim državama članicama postoji potreba za provođenje ili donošenje razrađenijih pravila o dobrobiti životinja od onih dogovorenih na razini Unije. Tako je, također u skladu s navedenom uvodnom izjavom, u interesu životinja i pod uvjetom da to ne utječe na funkcioniranje unutarnjeg tržišta, primjereno državama članicama ostaviti određenu fleksibilnost za provođenje ili, u nekim određenim područjima, donošenje razrađenijih nacionalnih pravila.
- 71 Zakonodavac Unije stoga je, pozivanjem na različita „nacionalna poimanja” u pogledu životinja kao i na nužnost ostavljanja „određene fleksibilnosti” ili „određene razine supsidijarnosti” državama članicama, namjeravao zaštititi društveni kontekst koji je u tom pogledu svojstven svakoj državi članici i svakoj od njih priznati široku marginu prosudbe u okviru nužnog usklađivanja članka 13. UFEU-a i članka 10. Povelje, kako bi se osigurala pravedna ravnoteža između, s jedne strane, zaštite dobrobiti životinja prilikom usmrćivanja i, s druge strane, poštovanja slobode iskazivanja vjeroispovijedi.
- 72 Konkretno, kad je riječ o nužnosti uplitanja u slobodu iskazivanja vjeroispovijedi koja proizlazi iz dekreta o kojem je riječ u glavnom postupku, valja navesti da iz znanstvenih mišljenja Europske agencije za sigurnost hrane (EFSA) spomenutih u uvodnoj izjavi 6. Uredbe br. 1099/2009 proizlazi da postoji znanstveni konsenzus u pogledu činjenice da je prethodno omamljivanje najbolja metoda za smanjenje patnji životinje prilikom usmrćivanja.
- 73 Iz te je perspektive flamanski zakonodavac u pripremnim aktima dekreta o kojem je riječ u glavnom postupku naveo da će „razlika između uklanjanja patnje životinja, s jedne strane, i klanja bez prethodnog omamljivanja, s druge strane, uvijek biti znatna, čak i ako su poduzete manje radikalne mjere kako bi što je više moguće ograničilo narušavanje dobrobiti životinja”.
- 74 Iz toga slijedi da je flamanski zakonodavac, bez premašivanja margine prosudbe iz točke 67. ove presude, mogao smatrati da ograničenja slobode vjeroispovijedi koja određuje dekret o kojem je riječ u glavnom postupku, propisivanjem prethodnog omamljivanja koje je reverzibilno i ne uzrokuje smrt životinje, ispunjavaju uvjet nužnosti.

- 75 Naposljetku, kad je riječ o proporcionalnosti uplitanja u slobodu iskazivanja vjeroispovijedi koje proizlazi iz dekreta o kojem je riječ u glavnom postupku, kao prvo, kao što je to razvidno iz pripremljenih akata tog dekreta, kako su navedeni u točki 13. ove presude, flamanski zakonodavac temeljio se na znanstvenim istraživanjima koja su dokazala da bojazan od negativnog utjecaja omamljivanja na krvarenje nije utemeljena. Osim toga, iz istih akata proizlazi da su elektrošokovi nesmrtonosna i reverzibilna metoda omamljivanja, tako da je, ako je životinja zaklana odmah nakon omamljivanja, njezina smrt u potpunosti uzrokovana iskrvarenjem.
- 76 Usto, flamanski zakonodavac propisivanjem prethodnog omamljivanja koje je reverzibilno i ne dovodi do smrti životinje u okviru obrednog klanja također se temeljio na uvodnoj izjavi 2. Uredbe br. 1099/2009 – s obzirom na koju članak 4. te uredbe treba tumačiti kao cjelinu – koja u bitnome navodi da, kako bi se životinja pošteđjela boli, nelagodnosti ili patnje koja se može izbjeći prilikom njezina usmrćivanja, valja dati prednost najmodernijoj dopuštenoj metodi usmrćivanja ako značajna znanstvena postignuća omogućuju smanjenje njezine patnje prilikom usmrćivanja.
- 77 Kao drugo, prema ESLJP-u, Povelja je živući instrument koji treba tumačiti s obzirom na aktualne životne uvjete i poimanje koje danas prevladava u demokratskim državama (vidjeti analogijom ESLJP, 7. srpnja 2011., Bayatyan protiv Armenije [GC], CE:ECHR:2011:0707JUD002345903, t. 102. i navedenu sudsku praksu), tako da treba voditi računa o razvoju vrijednosti i poimanja na društvenom i normativnom planu u državama članicama. Dobrobit životinja, kao vrijednost kojoj se u suvremenim demokratskim društvima u posljednjih nekoliko godina pridaje povećana važnost, s obzirom na razvoj društva može se u većoj mjeri uzeti u obzir u okviru obrednog klanja i tako doprinijeti opravdanju proporcionalnosti propisa poput onoga o kojem je riječ u glavnom postupku.
- 78 Kao treće, u skladu s pravilom predviđenim člankom 26. stavkom 4. Uredbe br. 1099/2009, navedeni dekret ne zabranjuje niti sprečava da se na području njegove primjene stavljaju u promet proizvodi životinjskog podrijetla dobiveni od životinja koje su zaklane prilikom obreda i bez prethodnog omamljivanja u drugoj državi članici. Uostalom, Komisija je u tom pogledu u svojim pisanim očitovanjima podnesenima Sudu naglasila da većina država članica na temelju članka 4. stavka 4. te uredbe dopušta klanje bez prethodnog omamljivanja. Štoviše, kao što su to u biti istaknule flamanska i valonska vlada, nacionalni propis poput dekreta o kojem je riječ u glavnom postupku ne zabranjuje niti sprečava stavljanje u promet proizvoda životinjskog podrijetla dobivenih od životinja koje su zaklane prilikom obreda ako ti proizvodi potječu iz trećih zemalja.
- 79 Tako je u kontekstu društvenog i normativnog razvoja koji – kao što je to naglašeno u točki 77. ove presude – obilježava povećana osviještenost o problematici dobrobiti životinja flamanski zakonodavac, nakon opsežne rasprave organizirane na razini Flamanske regije, usvojio dekret o kojem je riječ u glavnom postupku a da pritom nije premašio marginu prosudbe koju pravo Unije daje državama članicama kad je riječ o nužnom usklađivanju članka 10. stavka 1. Povelje i članka 13. UFEU-a.
- 80 Stoga valja smatrati da mjere koje sadržava dekret o kojem je riječ u glavnom postupku omogućuju osiguranje pravedne ravnoteže između važnosti dobrobiti životinja i slobode iskazivanja vjeroispovijedi židovskih i muslimanskih vjernika te da su one posljedično proporcionalne.
- 81 U tim okolnostima na prvo i drugo pitanje valja odgovoriti tako da članak 26. stavak 2. prvi podstavak točku (c) Uredbe br. 1099/2009, s obzirom na članak 13. UFEU-a i članak 10. stavak 1. Povelje, treba tumačiti na način da mu se ne protivi propis države članice koji u okviru obrednog klanja propisuje postupak reverzibilnog omamljivanja koji ne dovodi do smrti životinje.

Treće pitanje

- 82 Svojim trećim pitanjem sud koji je uputio zahtjev u biti pita o valjanosti članka 26. stavka 2. prvog podstavka točke (c) Uredbe br. 1099/2009 s obzirom na načela jednakosti, nediskriminacije i kulturne, vjerske i jezične raznolikosti, kako su zajamčena člancima 20., 21. i 22. Povelje. Naime, pod pretpostavkom da se tom odredbom državama članicama dopušta da poduzmu mjere kao što je to obvezno omamljivanje prilikom usmrćivanja životinje u okviru obrednog klanja, navedena uredba ne sadržava nijednu sličnu odredbu za usmrćivanje životinja u okviru aktivnosti lova, ribolova ili kulturnih ili sportskih događaja.
- 83 Iz teksta tog pitanja proizlazi da sud koji je uputio zahtjev dvoji u pogledu usklađenosti te odredbe Uredbe br. 1099/2009 s člancima 20., 21. i 22. Povelje, time što, iako predviđa samo uvjetno izuzeće od prethodnog omamljivanja životinje u okviru obrednog klanja, ta uredba isključuje iz područja svoje primjene ili oslobađa od njome predviđene obveze prethodnog omamljivanja usmrćivanje životinja tijekom lova, ribolova te kulturnih i sportskih događaja.
- 84 U tom pogledu, kao prvo, valja ocijeniti argument koji se temelji na tome da je obredno klanje u Uredbi br. 1099/2009 predmet diskriminatornog postupanja u odnosu na usmrćivanje životinja u okviru kulturnih i sportskih događaja.
- 85 Uvodno valja podsjetiti na to da je zabrana diskriminacije samo poseban odraz općeg načela jednakosti, koje je dio temeljnih načela prava Unije, te da to načelo propisuje da se u usporedivim situacijama ne smije postupati na različite načine odnosno da se u različitim situacijama ne postupa na jednak način, osim ako je takvo postupanje objektivno opravdano (vidjeti u tom smislu presude od 19. listopada 1977., Ruckdeschel i dr., 117/76 i 16/77, EU:C:1977:160, t. 7. kao i od 16. prosinca 2008., Arcelor Atlantique i Lorraine i dr., C-127/07, EU:C:2008:728, t. 23.).
- 86 U ovom slučaju Uredba br. 1099/2009 u članku 1. stavku 1. prvom podstavku navodi da se njome utvrđuju „pravila za usmrćivanje životinja koje se uzgajaju ili drže radi proizvodnje hrane, vune, kože, krzna ili ostalih proizvoda, kao i za usmrćivanje životinja radi depopulacije i sličnih postupaka” te u članku 1. stavku 3. točki (a) podtočki iii. navodi da se ne primjenjuje na određene aktivnosti, među kojima je usmrćivanje životinja tijekom kulturnih i sportskih događaja.
- 87 Članak 2. točka (h) te uredbe definira „kulturne ili sportske događaje” kao „događaj[e] koji su u osnovi i najvećim dijelom povezani s davno uspostavljenim kulturnim običajima ili sportskim aktivnostima, uključujući trke ili druge oblike natjecanja, u kojima nema proizvodnje mesa ili drugih životinjskih proizvoda ili ako je ta proizvodnja marginalna u usporedbi s događajem kao takvim te nije gospodarski značajna”.
- 88 Iz te definicije proizlazi da kulturni i sportski događaji u smislu članka 2. točke (h) navedene uredbe u najboljem slučaju doprinose marginalnoj proizvodnji mesa ili proizvoda životinjskog podrijetla u odnosu na događaj kao takav te da takva proizvodnja nije gospodarski značajna.
- 89 To je tumačenje potkrijepljeno uvodnom izjavom 16. Uredbe br. 1099/2009, u skladu s kojom činjenica da ti događaji ne utječu na tržište proizvodima životinjskog podrijetla i da nisu potaknuti proizvodnim svrhama opravdava njihovo isključenje iz područja primjene te uredbe.
- 90 U tim okolnostima, kulturni ili sportski događaj ne može se razumno shvatiti kao djelatnost proizvodnje hrane u smislu članka 1. stavka 1. Uredbe br. 1099/2009. S obzirom na tu razliku, zakonodavac Unije stoga nije poistovjetio kulturne ili sportske događaje s klanjem, koje je kao takvo uvjetovano omamljivanjem, te je na taj način različito postupao prema tim situacijama a da pritom nije povrijedio zabranu diskriminacije.

- 91 Kao drugo, ne može se tvrditi da se aktivnosti „lova” i „sportsko-rekreacijskog ribolova” mogu provoditi na prethodno omamljenim životinjama a da se pritom tim aktivnostima ne oduzme njihov smisao. Naime, kao što je to navedeno u uvodnoj izjavi 14. Uredbe br. 1099/2009, navedene se aktivnosti odvijaju u kontekstu u kojem su uvjeti usmrćivanja vrlo različiti od onih korištenih za uzgajane životinje.
- 92 U tim je okolnostima zakonodavac Unije iz područja primjene te uredbe isključio neusporedive situacije usmrćivanja iz prethodne točke a da pritom također nije povrijedio načelo nediskriminacije.
- 93 Kao treće, zakonodavac Unije i u članku 27. stavku 1. Uredbe br. 1099/2009 i u njezinim uvodnim izjavama 6., 11. i 58. opetovano je naglasio da su znanstvena mišljenja u pogledu uzgajanih riba nedovoljna i da je također potrebna daljnja gospodarska ocjena u tom području, što opravdava zaseban pristup u pogledu uzgajanih riba.
- 94 Kao četvrto, s obzirom na razmatranja iz točaka 84. do 93. ove presude, valja utvrditi da Uredba br. 1099/2009 ne povređuje kulturnu, vjersku i jezičnu raznolikost, zajamčenu člankom 22. Povelje, time što predviđa samo uvjetno izuzeće od prethodnog omamljivanja životinje u okviru obrednog klanja, dok usmrćivanje životinja tijekom lova, ribolova i kulturnih ili sportskih događaja isključuje iz svojeg područja primjene ili oslobađa od propisane obveze prethodnog omamljivanja.
- 95 Iz toga slijedi da razmatranje trećeg prethodnog pitanja nije otkrilo nijedan element koji bi mogao utjecati na valjanost članka 26. stavka 2. prvog podstavka točke (c) Uredbe br. 1099/2009.

Troškovi

- 96 Budući da ovaj postupak ima značaj prethodnog pitanja za stranke glavnog postupka pred sudom koji je uputio zahtjev, na tom je sudu da odluči o troškovima postupka. Troškovi podnošenja očitovanja Sudu, koji nisu troškovi spomenutih stranaka, ne nadoknađuju se.

Slijedom navedenog, Sud (veliko vijeće) odlučuje:

- 1. Članak 26. stavak 2. prvi podstavak točku (c) Uredbe Vijeća (EZ) br. 1099/2009 od 24. rujna 2009 o zaštiti životinja u trenutku usmrćivanja, s obzirom na članak 13. UFEU-a i članak 10. stavak 1. Povelje Europske unije o temeljnim pravima, treba tumačiti na način da mu se ne protivi propis države članice koji u okviru obrednog klanja propisuje postupak omamljivanja koje je reverzibilno i ne dovodi do smrti životinje.**
- 2. Razmatranje trećeg prethodnog pitanja nije otkrilo nijedan element koji bi mogao utjecati na valjanost članka 26. stavka 2. prvog podstavka točke (c) Uredbe br. 1099/2009.**

Potpisi